

Юридичні науки

УДК 346.61

Лисенко Зорина Акмедівна

*магістр ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів*

Лисенко Зорина Акмедовна

*магістр ННІ права и международно-правовых отношений
Университета таможенного дела и финансов*

Lysenko Zorina

*магістр ННІ права и международно-правовых отношений
Университета таможенного дела и финансов*

Пасічник Аліса Володимирівна

*магістр ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів*

Пасечник Аліса Владимировна

*магістр ННІ права и международно-правовых отношений
Университета таможенного дела и финансов*

Pasichnyk Alisa

*магістр ННІ права и международно-правовых отношений
Университета таможенного дела и финансов*

Науковий керівник:

Зуєва Оксана Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного,
господарського та екологічного права*

*ННІ права та міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів*

**ВАЛЮТНО-ЭКСПОРТНИЙ КОНТРОЛЬ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
ВАЛЮТНО-ЭКСПОРТНЫЙ КОНТРОЛЬ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ
THE CONTROL OF CURRENCY AND EXPORT: NATIONAL AND
FOREIGN EXPERIENCE**

Анотація. У науковій праці наведено результати узагальнень дії валютно-експортного контролю як інструменту зовнішньоекономічної політики держави. Мета статті – навести результати узагальнень щодо сутності валютно-експортного контролю як об’єкта економічного дослідження та інструмента зовнішньоекономічної політики держави. Вказано, що валютно-експортний контроль як суспільне явище ґрунтується на складному поєднанні та протиріччях економічних інтересів, а як механізм – є складною управлінською та організаційно-економічною процедурою.

Ключові слова: контроль, валютно-експортний контроль, управління, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічна політика.

Аннотация. В научной работе приведены результаты обобщений действия валютно-экспортного контроля как инструмента внешнеэкономической политики государства. Цель статьи - привести результаты обобщений относительно сущности валютно-экспортного контроля как объекта экономического исследования и инструмента внешнеэкономической политики государства. Указано, что валютно-экспортный контроль как общественное явление основывается на сложном сочетании и противоречиях экономических интересов, а как механизм - является сложной управленческой и организационно-экономической процедурой.

Ключевые слова: *контроль, валютно-экспортный контроль, управление, внешнеэкономическая деятельность, внешнеэкономическая политика.*

Summary. *The scientific practice has introduced the results of the national currency and export control as an instrument of the state's economic policy. Main goal of the article is to bring the results and the publicity of the day of currency and export control as an object of economic advancement and instrument of the state's economic policy. It is stated that currency and export control is a suspicious phenomenon to be ruled on a foldable one and to rub off economic interests, and as a mechanism it is a foldable management and organizational procedure.*

Key words: *control, currency and export control, management, economic efficiency, economic policy.*

Постановка проблеми. Світова фінансова криза справляє значний вплив на валютні відносини в кожній державі. Інтенсивний розвиток транскордонного підприємництва сприяє не лише розвитку світових фінансових ринків, міжнародних валютних відносин, але загострює проблему розробки сучасних економіко-правових інструментів регулювання валютних відносин. Тому своєрідний ренесанс переживає постановка наукових проблем, пов'язаних з феноменом валютно-експортного регулювання, але вже в контексті нових викликів, з якими зіткнулися всі основні суб'єкти світової фінансової системи. Саме тому, зараз треба створювати основи національної конкурентоспроможності: освоювати нові у світовій економіці ніші, засновувати ефективні підприємства, впроваджувати передові технології. Саме тому нині посилюється необхідність розробки дієвої концепції валютного регулювання.

В зв'язку з цим ефективне поєднання методів валютно-експортного регулювання є одним із найголовніших принципів фінансової та валютної політики держави. На поточний момент вплив економічних проблем (пов'язаних з проведенням антитерористичної операції на території України) та суспільно-політичне напруження у суспільстві зумовлюють важливість підсилення системи державного регулятивного впливу на діяльність суб'єктів валютних відносин.

Еволюція вітчизняного валютно-експортного регулювання діяльності відбувалася впродовж усієї новітньої історії нашої країни – з моменту проголошення незалежності в 1991 р. і до теперішнього часу, і була спричинена постійними перетвореннями інституційного, функціонального та технічного характеру, але за 29 років незалежності так і не було сформовано якісної концепції валютного регулювання. 21 червня 2018 року було прийнято Закон України «Про валюту і валютні операції», в зв'язку з чим дослідження правових аспектів валютного регулювання в Україні є особливо актуальною темою сучасної правової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми валютно-експортного регулювання досліджували такі вітчизняні фахівці, як: Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, О. П. Гетманець, Д. О. Гетманцев, І. Б. Заверуха, Ж. В. Завальна, А. Й. Іванський, Л. М. Касьяненко, М. П. Кучерявенко, Т. А. Латковська, О. А. Костюченко, А. О. Монаєнко, О. П. Орлюк, В. П. Нагребельний, П. С. Пацурківський, О. В. Покатаєва, Н. Ю. Пришва, Л. А. Савченко, О. В. Солдатенко, М. В. Старинський, В. В. Сухонос, В. Д. Чернадчук, Т. О. Чернадчук, Н. Г. Шукліна, Н. Я. Якимчук та ін.

Метою роботи є дослідження валютно-експортного контролю, як елемента державного контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найбільш актуальних питань сучасного адміністративного права є розуміння

сутності поняття «державний контроль», оскільки протягом багатьох років дослідники аналізують дане поняття.

Перш за все, слід зазначити, що поняття державного нагляду (контролю) знайшло своє закріплення в Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» державний нагляд (контроль) - діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі - органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [1].

Також існують й інші підходи до поняття державного контролю.

На думку В. М Гаращука державний контроль – це «перевірка, а також відповідне спостереження з метою цієї перевірки для боротьби з негативним явищем, а також виявлення, відвернення та припинення суспільно негативної поведінки з боку об'єкта дослідження» [2, с. 18].

В. С. Шестак визначає державний контроль як «самостійно чи зовнішньо ініційовану діяльність уповноважених на те суб'єктів, котра спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю для визначення її відповідності/невідповідності тим правомірним оцінним критеріям, котрі передбачають застосування адекватних отриманому результатів заходів реагування в унормованому порядку» [3, с. 27].

Т. В. Маматова пропонує трикомпонентне визначення державного контролю:

1) державний контроль (правова компонента) – це реалізація функції втручання держави в діяльність організацій будь-яких сфер діяльності у разі виникнення загрози безпеці (людини, держави, навколишнього середовища);

2) державний контроль (функціональна компонента) – це процес вироблення коригувальних дій, що базується на порівнянні фактичного та заявленого стану об'єкта відповідно до визначених критеріїв;

3) державний контроль (інформаційна компонента) – це виявлення фактів або намірів, що можуть призвести до виникнення загрози безпеці (людини, держави, навколишнього середовища) [4, с. 25-26].

Т. С. Єдинак визначає державний контроль також з трьох позицій:

1) контроль як складова (елемент) управління передбачає нагляд за об'єктом з метою перевірки відповідності стану об'єкта бажаному й необхідному, визначеному законами, положеннями, інструкціями та іншими нормативними документами, а також програмами, планами, договорами, проектами тощо.

2) контроль – одна з основних функцій управління, завершальна стадія управлінського процесу.

3) контроль як система спостереження та перевірки - це систематичне спостереження і перевірка процесу функціонування відповідного об'єкта [5, с. 26-27].

Отже, державний контроль – це діяльність органів публічної влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, суду та прокуратури в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства.

Відмічаємо, що контроль – універсальне явище, яке застосовується у різних сферах суспільного життя. Сутність фінансового контролю розкривається у взаємозв'язку зі сферою застосування і функціонування фінансів. Економічним змістом фінансового контролю є функція управління, що включає сукупність спостережень, перевірок за діяльністю об'єкта управління з метою оцінки обґрунтованості й ефективності прийнятих рішень та результатів їх виконання.

Фінансовий контроль застосовується у сферах, у яких функціонують фінанси, оскільки створення та використання фондів коштів здійснюються під впливом різних об'єктивних і суб'єктивних факторів, що в цілому зумовлюють об'єктивну необхідність фінансового контролю як важливої сфери фінансової діяльності, інструменту впливу на становище й розвиток усєї економічної системи держави [6, с. 135].

На думку С. О. Шохіна фінансовий контроль слід розуміти як «систему нагляду, наділену контрольними функціями державних і громадських органів щодо фінансово – господарської діяльності підприємств, установ і організацій з метою об'єктивної оцінки економічної ефективності цієї діяльності, визначення законності й доцільності господарських і фінансових операцій та виявлення резервів доходів державного бюджету» [7, с. 14].

З точки зору відомого радянського дослідника М. С. Малєїна фінансовий контроль – це «діяльність фінансових, кредитних і господарських органів (організацій), що регулюється нормами права та спрямована на забезпечення фінансової, бюджетної, податкової, кредитної, розрахункової та касової дисципліни в процесі виконання планів і полягає в перевірці законності, обґрунтованості та раціональності грошових затрат» [8, с. 103].

Отже, фінансовий контроль – цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та

організації незалежно від форм власності, спрямована на додержання законності, фінансової дисципліни і раціональності у забезпеченні реалізації фінансової діяльності держави, тобто мобілізації, розподілу й використання централізованих та децентралізованих фондів коштів з метою виконання завдань і функцій держави та ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин.

На відміну від вищезазначених понять, категорія валютно-експортного контролю в науці фактично не досліджується. Так, якщо раніше питання валютно-експортного контролю регулювалися Законом України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», то сьогодні регулюється Законом України «Про валюту і валютні операції», який вступив в силу 07 лютого 2019 року.

Аналіз вищезазначеного контролю дозволяє стверджувати, що поняття валютно-експортного контролю зводиться до поняття «валютний нагляд», під яким слід розуміти систему заходів, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами валютного законодавства [9].

Підписавши в 1992 р. статті Угоди Міжнародного валютного фонду (Статут МВФ) та приєднавшись до цієї авторитетної міжнародної організації, Україна, як незалежна держава, взяла на себе зобов'язання з організації власної валютної системи [10, с. 104]. Саме тому, особливо актуальним вбачається дослідження досвіду демократичних країн щодо адміністративно-правового регулювання валютно-експортного контролю контексті інтеграції до ЄС.

Варто відразу зазначити, що для України підписання Угоди про асоціацію з ЄС є важливою і необхідною умовою забезпечення її подальшої інтеграції в глобальний економічний та фінансовий простір. При цьому успішність процесу інтеграції України у світове співтовариство залежить від швидкості адаптації її монетарної політики до стандартів

європейських країн. Наслідком такої адаптації є реалізація режиму інфляційного таргетування, ефективність якого суттєво залежить від лібералізації вітчизняного механізму валютного регулювання [11, с. 1333].

В сучасних умовах зміна пріоритету грошово-кредитної політики Національного Банку України, який ґрунтується на реалізації режиму інфляційного таргетування, обумовлює перехід до гнучкого курсоутворення гривні, що передбачає його формування на основі попиту і пропозиції на валютному ринку. При цьому однією з основних умов переходу до гнучкості курсоутворення гривні та запорукою успіху є лібералізація механізму валютного регулювання. На сьогодні механізм валютно-експортного регулювання в Україні має високий ступінь репресивності (обмеженості) і характеризується наявністю лібералізації проведення валютних операцій за рахунком поточних операцій платіжного балансу відповідно до вимог статті VIII Статуту МВФ та значними обмеженнями за рахунком операцій із капіталом та фінансових операцій [12, с. 44].

Варто зазначити, що із 1 січня 2016 р. почала діяти торговельна частина Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що відкриває доступ до найбільшого ринку світу, який налічує 500 млн. споживачів. Для того щоб суб'єкти господарювання мали змогу скористатися усіма перевагами інтеграції України в Європейський Союз, необхідно передусім стабілізувати національний ринок, основною проблемою якого є порушення динаміки валютного курсу, що зумовлює розлад у функціонуванні економіки України [13].

Для виконання вищезазначеного завдання Україні необхідно враховувати досвід країн Східної Європи, які на початку XXI ст. стали членами ЄС.

В першу чергу звертаємо увагу на досвід Чехії та Словаччини. Після поділу Чехословаччини, Чехія і Словаччина продовжували дотримуватися

чіткого курсу на рестрикційну політику, що дало змогу втримати курс крони на запланованому рівні. При цьому її коливання у Чехії дорівнювали 1,5-2%, а в Словаччині – 3-4%. Також важливим інструментом для стабілізації валютного курсу були валютні інтервенції. Зокрема, у Чехії у 1993 р. інтервенції використовували з метою зменшення тиску надходжень іноземного капіталу на валютний ринок, пов'язаного з процесом приватизації. У Словаччині, попри великий тиск на грошовий ринок у результаті бюджетного та кредитного пом'якшення, вдавалося забезпечити стабільність національної валюти [14, с. 176]. Проте, поступове збільшення реального ефективного валютного курсу чеської крони зумовило:

- збільшення частки високотехнологічних товарів у структурі експорту, що сприяло розвитку торгівлі та національної валюти;
- збільшення ціни на неторгові товари через зростання національного доходу;
- посилення впливу надходжень іноземного капіталу на стабільність національної валюти.

У грудні 1997 р. Чехія перейшла до режиму таргетування інфляції, зякого Національний банк зобов'язувався використовувати інструменти грошово-кредитної політики для досягнення річного значення інфляції 3,5–5,5% до кінця 2000 р.. На початок 2002 р. курс крони зміг швидко зміцнитися. Загалом ревальвований курс чеської валюти негативно позначився на торговельних операціях, проте позитивно – на русі капіталу [15, с. 48]

Досить актуальним також є досвід Румунії. Реформування валютної системи у Румунії розпочалося в доволі складних умовах незбалансованості на товарному і грошовому ринках та політичної нестабільності в країні. Протягом тривалого періоду у Румунії відбувалося постійне зростання внутрішніх цін, які стали значно вищими, ніж в інших країнах Європи. Значною мірою це було зумовлено непослідовною

монетарною політикою. Особливістю валютної політики в Румунії було введення у 1991 р. режиму подвійного валютного курсу, який передбачав встановлення заниженого курсу (35 леїв за долар) для розрахунків за імпорт і при обов'язковому продажі половини валютної виручки експортерами [16, с. 145].

В свою чергу для всіх інших розрахунків та операцій застосовувався валютний курс, що визначався на умовах попиту і пропозиції на валютних аукціонах (300 леїв за долар). Така різниця між валютними курсами при розрахунках була доволі великою, яка з часом тільки зростала і посилювала розбалансованість грошового ринку. У цій ситуації монетарна влада Румунії відмовилася від політики подвійного курсу й уніфікувала його на рівні 180 леїв за долар. Така валютна політика зумовила зменшення валютних резервів і переміщення операцій з валютою у тінь. Стабілізація грошового ринку розпочинається разом із відновленням роботи валютного ринку та скасуванням обов'язкової здачі іноземної валюти експортерами [14, с. 177].

Для України також актуальним є досвід Польщі. 27 липня 2002 р. у Польщі був виданий новий Закон «Про іноземну валюту», який регулює порядок виконання валюто-обмінних операцій. Цим законом були скасовані всі обмеження руху коштів між Польщею і країнами ЄС. Водночас законом передбачені деякі обмеження відносно руху коштів з країн-нерезидентів ЄС. Обмеження щодо обміну валюти можна зняти за допомогою отримання валютних дозволів, що бувають двох видів: загальні та приватні. Загальні валютні дозволи видає Міністерство фінансів, а приватні – Національний банк Польщі. Основним заходом регулювання валютної сфери став перехід до гнучкого обмінного курсу та запровадження у 2000 р. режиму «вільногоплавання».

Таким чином, уряд та Національний банк Польщі змогли вирішити проблему неможливості поєднання трьох цілей, а саме: стабільність валютного курсу, мобільність капіталу і монетарна автономія [16, с. 147].

Тому, враховуючи досвід Чехії, Словаччини, Румунії та Польщі для вдосконалення системи валютно-експортного контролю необхідно вирішити такі проблеми:

- правові (приведення фінансового законодавства у відповідність до директив ЄС – загальні питання, з приводу яких необхідно проводити консультації з специфічних питань – наприклад, нормативні акти про оформлення забезпечення, транскордонні перекази, платіжні системи та системи для взаєморозрахунків, банківський нагляд, транскордонні процедури визнання факту неплатоспроможності, система фіксації обмінних валютних курсів, а також управління валютними резервами);

- кредитно-грошова політика (визначення проблем, пов'язаних із забезпеченням мінімальних резервів, моніторинг і контроль за операціями з цінними паперами, забезпечення безпеки позикових операцій, а також ліквідність банківського сектору);

- фінансова та банківська статистика (співробітництво у процесі оновлення переліку фінансових установ, модернізація системи фінансової та банківської статистики, а також збір та обробка інформації про відсоткові ставки);

- платіжні системи (правила та умови участі в роботі системи TARGET, безпека платіжних систем у контексті використання електронних платіжних інструментів і розвитку систем використання електронних грошей);

- бухгалтерський облік та звітність (принципи групування економічних подій у таблиці рахунків, що розробив ЄЦБ, принципи складання бюджетів для операцій центрального банку);

- співробітництво у сфері наукових досліджень (теоретична та фактична конвергенція української економіки внаслідок приєднання країни до Європейського Союзу та Європейської валютної системи, моделі прогнозування імпорту та експорту, технологічний прогрес і його вплив на банківський сектор, інтеграційні процеси в межах ЄВС, а також глобалізація фінансових ринків);

- емісія готівкових грошових знаків, зокрема вилучення з обігу фальшивих купюр і монет (співробітництво в процесі заснування Системи моніторингу за фальшивими купюрами та монетами, а також Центру аналізу фальшивих купюр і монет, доступ до Баз даних про підроблені купюри та монети);

- інформаційні технології та телекомунікаційні системи (двостороння лінія зв'язку між НБУ та ЄЦБ, участь у розробці технічних характеристик, необхідних для майбутнього приєднання української системи міжбанківських платежів до системи TARGET);

- співробітництво у сфері вивчення впливу нормативно-правових актів на фінансовий стан кредитних установ;

- надання допомоги у сфері навчання персоналу та обміну досвідом: проведення конференцій, семінарів, навчання в ЄЦБ (наприклад, у таких сферах, як правові питання, прогнозування інфляції та механізми кредитно-грошової політики, фінансова система, співробітництво між центральними банками та ЄЦБ, функціонування євро, статистика, бухгалтерський облік, банківський нагляд тощо) [17].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене вище, доходимо до висновку, що вітчизняне законодавство в частині валютно-експортного контролю недосконале, а тому є необхідність закріпити на законодавчому рівні поняття валютно-експортного контролю.

Узагальнивши досвід країн ЄС, можна виокремити три основні режими монетарної політики, що застосовувалися різними державами для

досягнення стабільності системи валютного регулювання, а саме: таргетування обмінного курсу, таргетування грошових агрегатів та інфляційне таргетування.

Література

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 29, ст. 389.
2. Гаращук В. Контроль та нагляд у державному управлінні : навч. посіб. / Гаращук В. М. – Х. : Фоліо, 2002. – 176 с.
3. Шестак В. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : монографія / Шестак В. С. – Х. : Основа, 2003. – 208 с.
4. Маматова Т. Тракткування поняття «державний контроль» у сучасному законодавстві України та його уточнення / Т. Маматова // Вісник державної служби України. – 2004. – № 1. – С. 23–26.
5. Єдинак Т.С. Контроль як функція державного управління: сутність та класифікація І Т.С. Єдинак ІІ Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління. - 2011.-№ 1. - С.26-31.
6. Роль В. Ф. Фінансове право: навч. посібник / В. Ф. Роль, В. В. Сергієнко, С. М. Попова. - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 392 с.
7. Шохин С.О. Бюджетно-финансовый контроль и аудит. Теория и практика применения в России: науч.-метод. Пособие / С.О. Шохин, Л.И. Воронина. – М.: Финансы и статистика. –1997. – 238 с.
8. Малеин М. С. Кредитно - расчетные правоотношения и финансовый контроль / М. С. Малеин. – М. : Наука, 1964. – 152 с.
9. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 30, ст.239.

10. Ткач С. В. Організаційно-правові засади валютного регулювання в Україні / С. В. Ткач // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2015. - № 4(1). - С. 104-111.
11. Трифонова О. Д. Сучасні проблеми валютного регулювання в Україні / О. Д. Трифонова, О. О. Горпинич // Молодий вчений. - 2017. - № 11. - С. 1333-1337.
12. Береславська О.І. Лібералізація механізму валютного регулювання в Україні / О.І. Береславська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ»ОА», вересень 2016. – № 2(30). – С. 43–50.
13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
14. Гончарук І. В. Досвід валютно-курсового регулювання в трансформаційних економіках / І. В. Гончарук, О. М. Мацько, Г. Є. Шпаргало // Вісник Львівської комерційної академії. – 2010. – Вип. 33. – С. 176–180.
15. Журавка Ф. О. Валютна політика в умовах трансформаційних змін економіки : моногр. /Ф. О. Журавка – Суми : ТЗОВ «КВК «Ділові перспективи», ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 336 с.
16. Сороківська З. Зарубіжний досвід реалізації валютної політики в контексті забезпечення макроекономічної стабільності / З. Сороківська // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. - 2013. - Вип. 18. - С. 144-153.
17. Шаров О. М., Соколов Б. В. Напрями вдосконалення валютної політики України у контексті асоціації з ЄС. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1560/>.